

УДК 81'35+811.161.1

**ЛІНГВОДИДАКТИЧНА МОДЕЛЬ НАВЧАННЯ УЧНІВ 5-7 КЛАСІВ
САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З РОЗВИТКУ ОРФОГРАФІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ**

С.В.Глушук

*кандидат педагогічних наук, доцент,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет*

У статті представлено лінгводидактичну модель формування навичок самостійної роботи з удосконалення орфографічної компетентності учнів 5-7 класів, яка охоплює три взаємопов'язані та взаємозумовлені етапи: підготовчий, діяльно-корекційний, оцінно-контролюючий. Описано завдання та зміст роботи на кожному із означених етапів, репрезентовано науково обґрунтовану систему вправ для самостійної роботи з підвищення рівня орфографічної компетентності школярів, визначено педагогічні умови ефективної реалізації пропонованої моделі.

Ключові слова: лінгводидактична модель, самостійна робота, організація самостійної роботи, види самостійної роботи, педагогічні умови самостійної роботи, орфографічна компетентність, орфографічні вміння та навички.

Актуальність проблеми дослідження визначається концептуальними положеннями Національної доктрини розвитку освіти України у ХХІ столітті, згідно з якою серед пріоритетних її напрямів є формування навичок самостійного наукового пізнання і самореалізації особистості. Одним із стратегічних завдань освіти повинно стати виховання мовної культури громадян, поваги до державної мови і мов національних меншин України [1, 2].

Сучасна освітня парадигма спрямована на становлення особистості з високим інтелектуальним потенціалом, здатної вчитися і працювати в умовах постійного розширення інформаційного простору, що значною мірою залежить від того, чи вміють школярі самостійно знаходити, переосмислювати, об'єктивно оцінювати інформацію та практично її застосовувати. Формування загальної культури учнів неможливе без розвитку в них навичок самостійної роботи.

Проблема організації самостійної роботи школярів не є новою і досліджується за різними напрямками багатьма вченими. Зокрема, у галузі психології вона пов'язується з розкриттям закономірностей аналітико-синтетичної діяльності учнів, з'ясуванням ролі порівнянь, асоціацій та узагальнень у розвитку дітей, вивченням шляхів становлення пізнавальної активності школярів (Д.М.Богоявленський, Л.С.Виготський, П.Я.Гальперін, В.В.Давидов, Г.С.Костюк, О.М.Леонтьєв, Н.О.Менчинська, С.Л.Рубінштейн, Н.Ф.Тализіна).

У дидактиці обґрунтовується необхідність кваліфікованого проведення самостійної роботи, розкривається вплив розвивальних методів і прийомів навчання на активність і самостійність учнів, досліджується формування пізнавального інтересу як потужного мотиву діяльності школярів (А.М.Алексюк, Н.М.Бібік, Є.Я.Голант, М.О.Данилов, Б.П.Єсіпов, Н.В.Кічук, І.Я.Лернер, П.І.Підкасистий, О.Я.Савченко, В.П.Стрезигозін, Т.І.Шамова).

Лінгводидакти аналізують види, форми і принципи організації самостійної роботи, визначають її роль у навчанні, висувають вимоги до її проведення (О.А.Барінова, Л.Г.Вяткін, Г.К.Лідман-Орлова, Г.Р.Передрій, В.М.Смирнова, О.В.Текучов, Л.П.Федоренко).

З-поміж важливих аспектів самостійної роботи учнів виокремлюється розвиток умінь підвищувати рівень власної грамотності, зокрема орфографічної.

У свою чергу орфографічна грамотність школярів є предметом наукового пошуку психологів та лінгводидактів (Н.М.Алгазіна, М.Т.Баранов, Д.М.Богоявленський, Л.В.Вознюк, Т.І.Газєєва, Є.П.Голобородько, І.П.Гудзик, С.Ф.Жуйков, В.К.Іваненко, О.В.Малихіна, М.М.Разумовська, О.В.Текучов, І.М.Хом'як, О.Н.Хорошковська), які торкаються й розвитку в учнів навичок, необхідних для самостійної діяльності.

Проте, незважаючи на значний досвід, що віддзеркалює специфіку самостійної роботи і процесу формування орфографічних навичок учнів, проблема залишається недостатньо розв'язаною, оскільки на кожному етапі наукового пізнання з'являються нові аспекти її розгляду. Дотепер не існує концептуально обґрунтованої та практично апробованої методики самостійної роботи, спрямованої на підвищення орфографічної компетентності школярів 5-7 класів, а також спеціальних програм поетапного формування в учнів навичок самостійної роботи, що негативно

позначається на рівні знань і вмінь дітей.

Метою цієї статті є презентація лінгводидактичної моделі навчання учнів 5-7 класів загальноосвітніх шкіл самостійної роботи з підвищення рівня орфографічної компетентності. Термін «компетентність» тут уживається як «властивість за значенням «компетентний»: який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний» [2, 445].

Згідно зі схематичним представленням (див. рис. 1) головною метою пропонованої методики навчання є формування в учнів 5-7 класів навичок самостійної роботи з підвищення рівня російськомовної орфографічної компетентності, що передбачає три взаємопов'язані та взаємозумовлені етапи: 1) підготовчий; 2) діяльнісно-корекційний; 3) оцінно-контролюючий.

Перший (*підготовчий*) етап спрямований на ознайомлення учнів із системою вмінь, необхідних для успішного здійснення самостійної роботи і пов'язаний із вирішенням таких завдань: 1) актуалізація граматичних і орфографічних знань, умінь і навичок, набутих учнями на попередньому етапі; 2) навчання раціональних способів розумової діяльності (послідовність виконання дій із застосування правила, перевірка правильності визначення орфограми); 3) засвоєння школярами прийомів самостійної роботи (осмислення завдань, планування роботи, встановлення необхідних знань, умінь і навичок, здійснення самоконтролю, аналіз діяльності, консультації вчителя). Основними методами навчання на цьому етапі є репродуктивний і пояснювально-ілюстративний.

На другому (*діяльнісно-корекційному*) етапі проводиться власне самостійна робота з підвищення рівня орфографічно грамотного письма та корекція набутих умінь. Тут необхідно сформувати навички самостійної роботи та вміння користуватися ними в різних навчальних ситуаціях, коригувати свою діяльність у процесі підвищення орфографічної компетентності.

Означений етап, змістом роботи на якому є осмислене застосування вмінь і навичок, набутих на підготовчій стадії роботи, вдосконалення раціональних способів розумової діяльності та прийомів самостійної роботи, корекція результатів навчальної діяльності, написання переказів, творів, складання і розігрування діалогів, моделювання ситуацій, пов'язаний із вирішенням таких завдань: 1) збільшувати питому вагу самостійної роботи школярів (складання інструкцій, алгоритмів, узагальнювальних таблиць, їх обговорення та вдосконалення, добір учнями уривків із художніх творів і розробка завдань для однокласників, здійснення самоконтролю під час застосування правила, робота над помилками, самостійне конструювання текстів різних типів і стилів мовлення, створення діалогів за даною ситуацією, їх моделювання); 2) поглиблювати, розширювати учнівські навички й уміння, отримані на першому етапі та коригувати діяльність школярів; 3) допомагати лише тим учням, які раніше не могли впоратися з роботою.

Провідними методами навчання на діяльнісно-корекційному етапі виступають репродуктивний, метод проблемного викладу, моделювання ситуацій.

Метою *оцінно-контролюючого* етапу є узагальнення результатів попереднього навчання за пропонованою моделлю та їх оцінка. Це передбачало організацію учнівського самоконтролю і взаємоконтролю, самооцінки і взаємооцінки проведеної роботи, здійснення самотестування, подальше редагування й оцінювання власних висловлювань, діалогів, осмислену роботу над помилками тощо.

На цьому етапі методами навчання є контрольні запитання і завдання, тестування та ін.

Відповідно до названих етапів розроблено види вправ для самостійного вдосконалення орфографічної компетентності школярів. Формулюючи завдання до вправ, ми спиралися на такі положення: урахування реального рівня грамотності учнів; опора на фонетичні й граматичні знання (наприклад, уміння поставити наголос у словах, виділити корінь, визначити граматичні ознаки слів та ін.); зв'язок орфографії з лексикою, розвитком мовлення; поступове ускладнення завдань; передбачення варіативності орфограм та своєрідності феномена «двомовність»; формування навичок самоконтролю тощо.

Науково обґрунтована система вправ для самостійної роботи з підвищення рівня орфографічної компетентності учнів 5-7 класів передбачає такі групи.

Перша із них сприяє вдосконаленню набутих на попередньому етапі граматичних і орфографічних знань, умінь, навичок школярів і вимагає усвідомленої роботи над граматичними й орфографічними поняттями, необхідними для аналізу мовних явищ.

Друга група розрахована на навчання раціональних способів розумової діяльності:

1) повторення учнями матеріалу, потрібного для актуалізації опорних знань; 2) тренування в їх

застосуванні; 3) встановлення послідовних дій за орфографічним правилом; 4) складання й обговорення школярами інструкцій, алгоритмів; 5) розгорнуте міркування щодо використання правила; 6) застосування граматичних, орфографічних знань, раціональних способів діяльності під час виконання письмових робіт.

Третя – проводиться для формування в учнів прийомів самостійної роботи: осмислення завдань до вправ; планування дій; визначення необхідних знань; повторення теоретичного матеріалу; виконання завдання в запропонованій послідовності; раціональний розподіл навчального часу; пошук власних шляхів розв'язання завдання; здійснення самоконтролю та корекція роботи.

Четверта група вправ застосовується в процесі організації власне самостійної роботи, спрямованої на використання і розвиток у навчально-пізнавальній діяльності школяра його особистісно специфічних рис (ситуативні й проблемні завдання, створення власних текстів, узагальнення теоретичного матеріалу у вигляді таблиць, схем, порівняння різних мовних фактів). Виокремлюється кілька підгруп таких вправ: 1) підвищеної складності (тип «А»); 2) середньої складності (тип «В»); 3) для учнів зі слабким рівнем навченості (тип «С»). Систему завдань умовно названо «програмою»; визначено критерії оцінювання. Проводиться також робота над «інтелектуальною сторінкою», мета якої полягає в активізації розумової діяльності школярів (перестановка букв і складання слова з певною орфограмою, розгадування зашифрованого тексту, ребусів, кросвордів тощо).

Три особливі групи вправ (*п'ята, шоста і сьома*), що за необхідності виконуються паралельно з першими чотирма, містять завдання, які ґрунтуються на застосуванні в практиці вивчення російської мови знань учнів, здобутих на уроках української мови (використовується транспозиція, прийоми зіставлення, протиставлення з метою уникнення міжмовної інтерференції; школярі складають порівняльні таблиці з орфографічних тем російської та української мов; самостійно зіставляють параграфи підручників, роблять висновки, формулюють узагальнені правила, готують усні та писемні висловлювання, здійснюють переклад текстів за допомогою комп'ютерної програми «Рута Плай» або «Прагма» і редагують їх); вправи, спрямовані на самостійну роботу над орфографічними помилками (усвідомлення школярами наявності помилки, повторення правила, корекція писемного мовлення шляхом виконання системи вправ, залучення учнів до різних видів комунікативної діяльності, активізація знань в інших умовах, оперування ними в нових ситуаціях), а також такі, що сприяють розвитку мовленнєво-комунікативних навичок учнів до різних видів комунікативної діяльності, активізація знань в інших умовах, оперування ними в нових ситуаціях), а також такі, що сприяють розвитку мовленнєво-комунікативних навичок і культурологічної компетентності школярів. Мета цих завдань – формування в учнів умінь і навичок сприймати чуже мовлення, відтворювати готовий текст, конструювати власні висловлювання, у тому числі й листи, привітання, одночасно спостерігати за орфографічними явищами, представленими в тексті, коригувати писемне мовлення.

Восьма група вправ передбачає організацію самоконтролю і взаємоконтролю школярів, самооцінки і взаємооцінки результатів виконання завдань (робота над помилками, редагування й оцінювання переказів, творів, діалогів, самотестування).

Запропоноване нами групування умовне, оскільки при розвитку вмінь і навичок на кожному етапі діяльності окремі види робіт можуть переплітатися. У цілому ж за своїм змістом, характером завдань система вправ спрямована на послідовну, поступову роботу учнів зі свідомого оволодіння етапами самостійної роботи з метою підвищення рівня орфографічної компетентності.

Багато із запропонованих вправ побудовано на текстовій основі. В цьому випадку текст насамперед становить значний інтерес з погляду наявності різноманітних орфограм. Тому, крім завдань аналітичного, аналітико-синтетичного і творчого характеру, учні виконували вправи на класифікацію всіх наявних у певному тексті орфограм за видами (наприклад, орфограми у закінченні, корені, суфіксі, префіксі; орфограми в різних частинах мови; **не** з різними частинами мови; **-н-** і **-нн-** в різних частинах мови тощо).

Крім того, учні працюють з текстами різних типів і стилів мовлення, що відбивають загальнолюдські духовні цінності, збагачуються знаннями культурологічного характеру:

знайомляться з особливостями культури, звичаями, святами, реаліями побуту російського й українського народів; вчать дотримуватися правил мовленнєвого етикету,

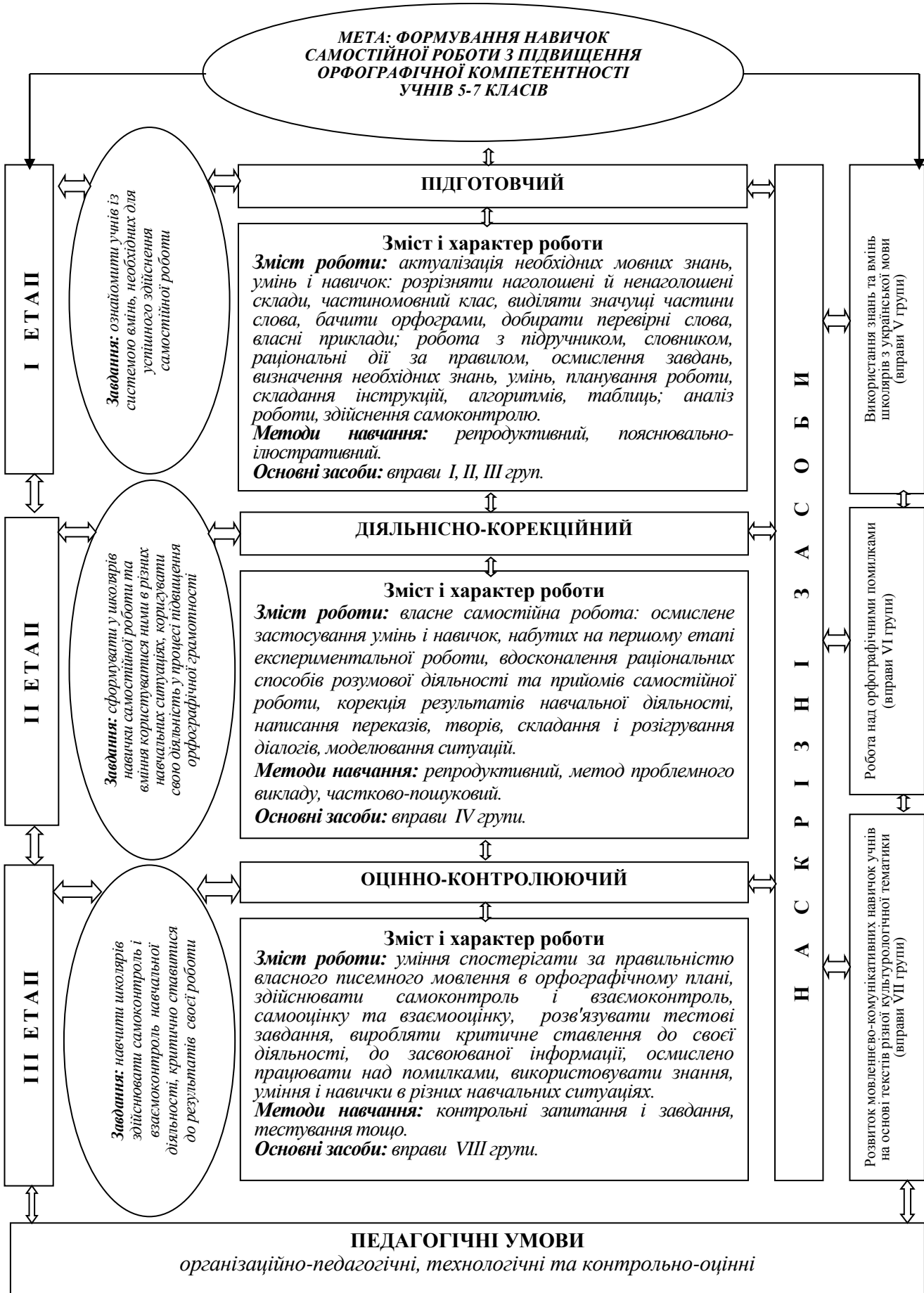

Рис. 1. Лінгводидактична модель навчання школярів 5-7 класів самостійної роботи з підвищення орфографічної компетентності

використовувати найбільш уживані російські стійкі словосполучення тощо.

За нашими спостереженнями, самостійна робота з підвищення рівня орфографічної компетентності учнів 5-7 класів має ґрунтуватися на принципах свідомої активності й самостійності школярів у навчанні, наступності, систематичності, урахування впливу самостійної роботи на розвиток мислення учнів, поступового нарощування труднощів у роботі, розмаїтості вправ, спрямованих на самостійне вирішення школярами пізнавальних завдань, урахування рівня підготовленості учнів, формування позитивного ставлення до предметних знань, активізації інтересу до вивчення мовних явищ, взаємозв'язку усного й писемного мовлення, засвоєння орфографії на фонетико-граматичній основі, випереджувального розвитку мовленнєво-комунікативних навичок.

Педагогічними умовами, за яких представлена лінгводидактична модель навчання самостійної роботи з підвищення рівня орфографічної компетентності учнів 5-7 класів стає ефективною, є такі:

1) *організаційно-педагогічні* (вивчення й урахування індивідуальних навчальних можливостей учнів, інструктаж, забезпечення цілеспрямованості навчання, систематичності й послідовності в проведенні самостійної роботи, здійснення доцільного керівництва нею);

2) *технологічні* (підвищення інтересу до оволодіння мовою, стимулювання активної пошуково-пізнавальної діяльності школярів, навчання раціональних способів і прийомів розумової роботи, застосування у свідомій практичній діяльності учнів знань з української мови, урахування взаємозв'язку між вивченням орфографії й мовних одиниць різних рівнів, а також розвитком мовленнєво-комунікативних навичок школярів, використання у зв'язку з цим текстів різних стилів і типів мовлення, комплексне вирішення завдань щодо виховання писемної культури, залучення учнів до різних видів мовленнєвої діяльності);

3) *контрольно-оцінні* (систематичний контроль за ходом роботи, своєчасна корекція навчальної діяльності, організація само- і взаємоконтролю, само- і взаємооцінки).

Таким чином, репрезентована модель позитивно впливає на формування в учнів навичок самостійної роботи з підвищення рівня орфографічної компетентності, чому сприяють методично доцільні принципи, методи і прийоми навчання, а також система вправ.

Перспективу дослідження вбачаємо у пошуку шляхів і засобів оптимізації самостійної роботи з підвищення орфографічної компетентності у зв'язку з розвитком мовленнєво-комунікативних навичок і формуванням культурологічного світогляду учнів 8-9 класів.

1. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта. – 2002. – № 26. – 24 квітня – 1 травня.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.В. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.

Глушук С. В. Лингводидактическая модель обучения учащихся 5-7 классов самостоятельной работе по развитию орфографической компетентности.

В статье представлена лингводидактическая модель формирования навыков самостоятельной работы по повышению орфографической компетентности учащихся 5-7 классов, которая охватывает три взаимосвязанных и взаимообусловленных этапа: подготовительный, деятельностно-коррекционный, оценочно-контролирующий. Описаны задачи и содержание работы на каждом из обозначенных этапов, репрезентирована научно обоснованная система упражнений для самостоятельной работы по повышению уровня орфографической компетентности школьников, определены педагогические условия эффективной реализации предложенной модели.

Ключевые слова: лингводидактическая модель, самостоятельная работа, организация самостоятельной работы, виды самостоятельной работы, педагогические условия самостоятельной работы, орфографическая компетентность, орфографические умения и навыки.

Glushchuk S. V. A Linguo-didactic pattern of teaching independent work to pupils of 5th -7th forms in order to develop their spelling competence.

In the article it is presented the linguo-didactic model of forming the skills of pupils' independent work in the 5th-7th forms in order to increase their spelling competence. This model includes three interdependent and interrelated stages: preparatory, action-correctional, evaluation-monitoring. The tasks and contents of work at each of the given stages are described in the article. It is presented a scientifically-grounded system of exercises for schoolchildren's independent work, aimed to increase the level of their spelling competence. The pedagogical facilities for an efficient realization of the proposed model are defined.

Key words: linguo-didactic model, independent work, the arrangement of independent work, kinds of independent work, pedagogical facilities for independent work, spelling competence, spelling skills.